

idrak

Dini Arařtırmalar Dergisi / Journal of Religious Studies
Cilt / Volume-2 • Sayı / Issue-2 • Aralık 2022

Cilt | Volume: 2 • Sayı | Issue: 2

15 Aralık | December 15, 2022

**H. Yunus Apaydın. Fıkhın Kaynakları (Nass ve İçti-
hat). Ankara: Ay Yayınları, 2021, 184 Sayfa.**

Ali Butur

Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku, İstanbul/Türkiye.
Research Assistant, Marmara University, Institute of Social Sciences,
Department of Basic Islamic Studies, Islamic Jurisprudence, İstanbul/Türkiye.
ali.butur@marmara.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9463-5127

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Kitap Değerlendirmesi | Book Review
Geliş Tarihi | Date Received: 30 Eylül | September 2022
Kabul Tarihi | Date Accepted: 16 Kasım | November 2022
Yayın Tarihi | Date Published: 15 Aralık | December 2022

Atıf | Cite as

Butur, Ali. "H. Yunus Apaydın. Fıkhın Kaynakları (Nass ve İçti-
hat). Ankara: Ay Yayınları, 2021, 184 Sayfa..". *İdrak Dini Araştırmalar Dergisi*
2/2 (Aralık 2022), 419-425.

İntihal | Plagiarism

Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile
taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir.

*This article has gone through a peer review process and scanned via a
plagiarism software. No plagiarism has been detected.*

Telif | Copyright ©

idrak'te yayımlanan çalışmaların telif hakları yazarlarına aittir.
The copyrights of articles published in *idrak* belong to their authors.

Published by Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Giresun University Faculty of Islamic Sciences, 28200, Giresun, Türkiye.

H. Yunus Apaydın. *Fıkhın Kaynakları (Nass ve İctihat)*. Ankara: Ay Yayınları, 2021, 184 Sayfa.

Öz

Usul eserleri incelendiğinde, fıkhî metodoloji alanındaki tartışmaların fıkhın kaynakları ve bu kaynaklarla elde edilen şer'î hükümlerin bağlayıcılıkları üzerine yoğunlaştığı görülür. Bu kapsamda özellikle içtihat teorisi ve kapsamındaki ta'lîl düşüncesi ile haber teorisi ve kapsamındaki haber-i vâhid tartışmaları ilgi çekici olmuştur. Bu iki eksen, fıkhî hükümleri elde etmedeki işlev ve ehemmiyetlerinden dolayı tarih boyunca popülerliklerinden bir şey kaybetmemiş, modern çalışmalarda da usul araştırmacıları açısından önemini korumuştur. *Fıkhın Kaynakları (Nass ve İctihat)* isimli H. Yunus Apaydın tarafından telif edilen kitap, bu tartışmaların ve meselelerin modern dönemde incelendiği bir eserdir. Bu çalışma ise söz konusu eseri incelemeyi ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Molla Lutfi, Fütühât, Osmanlı, II. Bayezid, es'ile.

Usul eserleri incelendiğinde, fıkhî metodoloji alanındaki tartışmaların fıkhın kaynakları ve bu kaynaklarla elde edilen şer'î hükümlerin bağlayıcılıkları üzerine yoğunlaştığı görülür. Bu kapsamda özellikle içtihat teorisi ve muhtevastaki ta'lîl düşüncesi ile haber teorisi ve kapsamındaki haber-i vâhid tartışmaları ilgi çekici olmuştur. Bu iki eksen, fıkhî hükümleri elde etmedeki işlev ve ehemmiyetlerinden dolayı tarih boyunca popülerliklerinden bir şey kaybetmemiş, modern çalışmalarda da usul araştırmacıları açısından önemini korumuştur. *Fıkhın Kaynakları (Nass ve İctihat)* isimli H. Yunus Apaydın tarafından telif edilen kitap, fıkhın delillerini ve bu delillerle irtibatlı popüler tartışmaları ele almaktadır. Bu çalışma ise söz konusu eseri incelemeyi ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Eser, yazarın kendisine ait olan *İslam Hukuk Usulü* isimli kitaptan yararlanılarak hazırlanmıştır.¹ Kitabın girişinde eserin diğer bölümlerine zemin hazırlamak maksadıyla, kaynak kavramı üzerinde durulmuştur. Eserdeki şekliyle hukuk düşüncesinde iki ana yaklaşım bulunmaktadır. Söz konusu yaklaşımlardan ilkinine göre hukuk iradîdir. Ancak bu iradenin tanrısal (*teokratik*) mı, yoksa beşerî (*hukukî pozitivizm*) mi olduğu hukukun kaynağını irade ürünü sayanlar arasında tartışmalıdır. Hukukun irade ürünü olmadığını savunanlar ise onun doğal bir şekilde ortaya çıktığı görüşündedirler. Hukukun kaynağına dair yapılan bu değerlendirme, fıkıh için de

¹ Bu durum yazar tarafından da çalışmada belirtilmiştir. Bk. (5. Dipnot), s. 22.

yapılmaktadır. Buna göre Zahirî, Şiî ve bazı Mu'tezilî gruplar fıkhın tamamen tanrısal iradenin ürünü olduğu anlayışında olmalarına karşın; geri kalan İslam hukukçularının çoğunluğu tanrısal iradenin yanında beşeri iradeye de belli ölçülerde yer verirler. Ancak burada beşere tanınan irade, ilahî iradenin kontrolünün dışına çıkamaz. Yazar bu yaklaşımları ana hatlarıyla değerlendirmenin akabinde, kendince doğru olan anlayışın hukukun bilinçli irade ürünü sayılması olduğunu belirtir. Buna göre tanrısal irade ile beşeri iradenin belirli oranlarda katkıları bulunmakta, hatta kamu otoritesi bile yetki sahibi olmaktadır. Bu düşüncenin tezahürü, fıkhın kaynaklarına dair yapılan tasnifte de görülür. Söz gelimi Kitâb ve sünnetin, şer'î asıllar (nass) şeklinde konumlandırılmasının tanrısal iradeyi temsil etmesine karşın; içtihat, bu asıllara bağımlı olarak gerçekleştirilen beşeri bir çabadır. Apaydın, bu anlayışın bir yansıması olarak fıkhın kaynaklarının nass ve içtihadı indirgenebileceğini söyler. (s. 16-21)

Kitap, hukukun kaynağına dair temel teorilerin incelendiği giriş bölümü dışında iki ana bölümden oluşur. İlki "Temel Kaynak" başlığını taşımakta ve genellikle *fıkhın asılları* şeklinde bilinen deliller ile bu asılların uzantıları konumundaki *mülhak delilleri* incelemektedir. Başka bir ifadeyle ilk bölüm, başlıkta yer alan "nass" türünden olan kaynağa ayrılmıştır. Aslı delillerden ilki, sistematik bir hukuk veya kanun kitabı olmayan Kur'ân'dır. Literatürde "Kitâb" olarak adlandırılan, vahiy mahsulü ana metnin genel muhtevası ve tanımı hakkında bilgiler yer alır. Yazar, Kitâb'ın tanımına ayırdığı bölümde, önce tanıma yer verip, sonra tanımda yer alan ifadeleri izah etme yolunu tutar. Her ne kadar tanımda yer alan "tevâtür" kavramını, Kitâb'ın tanımına ayrılan kısımda (s. 30) yüzeysel geçildiği izlenimini uyandırır da, ilgili kavram daha sonra sünnet kapsamında yer alan "Mütevâtir Haber" (s. 37-38) başlığı altında detaylandırılarak ele alınmıştır. Aslı delillerden ikincisi, rivayet şeklinin kendisiyle şer'î bir bilgi elde etmedeki değeri açısından mütevâtir, meşhur ve âhad haber şeklinde tasnif edilmiş olan sünnettir. Burada özellikle haber-i vahid konusundaki anlayışlarıyla ayrılan ve haber teorisindeki yaklaşımları açısından adeta iki zıt kutup haline gelen *ehl-i hadis* ile *ehl-i re'ye* ve bu grupların temel iddialarına dair herhangi bir başlığa ya da izaha yer verilmemiş olması, kanaatimizce ilgili bölümde bulunmayan en önemli eksiktir. Sünnet kapsamında âhad haber konusuna, meşhur

ve mütevâtir habere oranla –haklı olarak- geniş bir alanın ayrıldığını da ifade etmekte fayda vardır. Yine sünnet konusu kapsamında Hz. Peygamber’in fiilleri için müstakil bir başlık açılmış ve bu durum fıkıh usulündeki kurgunun şer’î hitab üzerine yapılmasına karşın, fiilin herhangi bir sıygasının olmamasına dayanarak müstakil bir başlık altında incelemenin yerinde olduğu şeklinde gerekçelendirilmiştir. (s. 57) Aslı deliller arasında ele alınan son konu da Hz. Peygamber’in yanılmazlığının ümmet tarafından sürdürülmesi şeklinde ifade edilen icmâdır. (s. 61) İcmân mahiyeti başta olmak üzere pek çok teknik bilgiye yer veren Apaydın’ın, günümüz şartlarında icmân hem mümkün hem de gerekli olmadığı, ana meselelerde beraberliğin sağlanması akabinde Müslümanlar için görüş birliğinin değil, görüş ayrılıklarının ve farklı görüşlerin birbirlerine rakip olmalarının rahmet olabileceği hakkındaki değerlendirmeleri kayda değerdir. (s. 76-77)

Kitabın birinci bölümündeki ikinci konunun mülhak deliller hakkında olduğuna yukarıda değindik. Bu delillerden ilki, literatürde önceki şeriatler (*şer’u men kablenâ*) şeklinde ifade edilen, vahyin önceki toplumlardaki uygulamasıdır. Özellikle din ve şeriat ayrımına değindikten sonra ana hatlarıyla konuyu değerlendiren yazar, tartışmanın aslında eski şeriatlerde vaz edilen bir hükmün Kur’ân’da zikredilmesinin, Müslümanlar için de geçerli olup olmadığı hususunda ortaya çıktığını bildirir. Bu hükümleri kabul edenler, onları bağımsız deliller değil, nassın uzantısı olarak görmektedirler. (s. 79-80) Mülhak delillerden ikincisi olan *sahabî sözü* de bağlayıcılığı açısından fikhî mezhepler arasında tartışmalıdır. Eserin hitap ettiği kitle dikkate alındığında, bu ihtilaflara gerektiği kadar yer verilmiş ve yeteri kadar açıklanmıştır. Mülhak deliller kapsamında son olarak Mâlikîlerin geçerliliğini kabul ettikleri, *Medine ehlinin teâmüllerini* karşılayan ve literatürde *amel-ü ehl-i Medîne* şeklinde ifade edilen delil kısaca incelenir. Sonuçta bu delil de diğer mülhak deliller gibi, aslî delillerin (sünnet ve icmân) uzantısı konumundadır. (s. 86-87)

Kitabın ikinci bölümü ise daha çok beşerî bir çabanın öne çıktığı *içtihat* konusunu “Yöntem Mahiyetli Kaynak: İçtihat” başlığıyla ele alır. Genel olarak içtihat teorisinin ve içtihadın alt dallarının incelendiği bu kısım –ilk bölümden farklı olarak- ta’lîl düşüncesine değinilen bir giriş bölümüyle başlar. Ta’lîl teorisinin konuya giriş

olması için başta izah edilmesi, zihni bir çaba olan içtihat işleminde hükümlerin rasyonel gerekçelerinin tespit edilebilirliği ve böylelikle beşerî çabayla ilahî murada uygun hükme ulaşılabilme potansiyeline vurgu yapmak amacı kapsamında değerlendirilmelidir. Söz konusu girişin akabinde “İctihadın Tarihçesi ve Mahiyeti” hakkında bir bölüm yer alır. Burada Peygamber döneminde ve sonrasında içtihadın tarihçesi üzerinde durulmaktadır. Akabinde içtihadın meşruiyetinin temellendirilmesi konusu incelenir. Bu bölüme yeteri kadar alan ayrılmadığı izlenimi oluşabilmekteyse de, içtihat konusu kapsamında başta içtihadın tarihine dair yer verilen bölümlerde bu konu için zemin hazırlandığı dikkate alınır, eserin hitap ettiği kitle açısından yeterli bir alan olduğu görülecektir. Daha sonra içtihadın mahiyetine dair bazı mülahazalara yer veren yazar, lafzî istidlâlin teknik anlamdaki içtihadın dışında kaldığı, içtihadın hükmün mana ve maksat ekseninde tespiti anlamında olduğuna dikkati çekmektedir. (s. 107-108) İctihadın meşruluğu ve içtihadî hükmün bağlayıcılığı, içtihadı yüklenen anlamın yanı sıra içtihat yapacak kişinin bu işleme ehil olmasının şartlarını ve söz konusu ehliyetin de yetkinlik derecelerinin belirlenmesini gerektirmiştir. Bu yüzden eserde müctehide dair bölümlere gerektiği ölçüde yer ayrılmıştır. İctihadın nerelerde gerçekleşebileceği, içtihadın hükmü, içtihatla elde edilen sonucun ilahî murada uygunluğu, fetva ve fetva isteyen kişi (müsteftî) gibi bölümler de ayrıca eserde incelenmiştir. Son olarak içtihat kapısının kapanması hakkındaki temel tartışmalara değinilmiştir. Apaydın’ın bu konudaki değerlendirmesi, içtihat kapısının önündeki temel engelin *açıklayıcı ve yeni çıkarımlara zemin hazırlayıcı bir teorinin oluşturulamamış olması* şeklindedir. Çözüm ise her yeni meseleye dair hüküm üretirken, sorunların bir ekol sistematigi içinde (*sistematik ekol içtihadı*) ele alınmasıdır. (s. 137-138)

İkinci bölümde incelenen diğer önemli bir konu da “İctihadın Formları”na dairdir. Bu kapsamda ilk olarak içtihadın en çok ve neredeyse tüm mezhepler tarafından bir şekilde kullanılan formu olan “kıyas” ele alınmaktadır. Kıyasın mahiyeti ve kaynak değeri gibi, kıyasa dair bilinmesi gereken hususlar, müstakil başlıklar altında sistematik bir şekilde açıklanmıştır. Ancak tanım kapsamında -ana hatlarıyla- kıyasın unsurları izah edilmiş (s. 142-143), daha sonra kıyasın rükünleri için müstakil bir başlık açılmış ve burada yer alan

unsurlar ilkinden biraz daha geniş şekilde tekrar incelenmiştir. (s. 146) Kanaatimizce kıyasın rükünleri için açılan başlığın altında yer alan bilgilerin okuyucuyu tatmin etmeme potansiyelinin nedeni, ilerleyen kısımda illet konusuna müstakil bir başlık açıldığı görüldüğünde makul bir hale gelecektir. Kıyasa diğer formlara oranla daha fazla alan ayrılmıştır. Özellikle ilk dönemlerde içtihadın delillendirilmesinin kıyas üzerinden yapılması ve en çok kullanılan içtihat formu olması gibi nedenler, kıyasa bu haklı imkânı sunmaktadır. Zira kıyasın vahiy karşısında konumlandırıldığı düşüncesi, bazı hükümlerin kıyas yöntemiyle tespit edilebileceğini kabul etmenin, dinin eksik olduğu iddialarına zemin hazırlayabileceği ve beşerî müdahalelerle dinin saflığının bozulabileceği endişeleri, (s. 144-145) özelde kıyasın genelde ise içtihadın bir yöntem olarak eleştirilmesine sebep olmuştur. İchtihadın incelenen ikinci formu da, mevcut kuraldan ayrılıp bir tür istisnâî hükmü tercih etmeyi ifade eden “istihsan”dır. Kıyasla olan ilişkisi dikkate alındığında, kıyasın ardına istihsanın konumlandırılması yerinde olmuştur. İstihsanın mahiyeti ve türleri incelendikten sonra *amaç eksenli yorum* şeklinde ifade edilen “ıstıslâh”a ve maslahat düşüncesine geçilmiştir. Yine bu kısımda da maslahatın mahiyeti ve türleri hakkında yeterli bilgi verildikten sonra “ıstışâb” konusu ana hatlarıyla incelenmiştir.

Fıkhın kaynağına dair tüm bu delilleri ve formları, yazara göre nass ve içtihat şeklinde iki kavram altında toplamak mümkündür. Eserin içeriği de bu anlayışa göre tasarlanmıştır. Ancak bu durumun eserin kurgusunu, alandaki diğer çalışmalardan farklılaştırmaya yettiğini ya da alanda yeni bir bilgi ortaya koyduğunu söylemek zordur. İlk bölümün –ikinci bölümden farklı olarak- herhangi bir girişle başlamaması dikkate alınmazsa, eserin bölümlerinin dengeli olduğu söylenebilir. Usulün en gözde konuları arasında sayılabilecek hususların ele alındığı bu kitapta kullanılan kaynaklar, bibliyografya kısmında gösterildiği şekliyle yetersiz kalmıştır. Kullanılan ve atıf yapılan kaynakların önemli bir kısmı ise yazarın kendisine aittir. Geri kalan kaynakların ciddi sayılabilecek bir kısmı kitapta zikredilen hadislerin rivayet edildiği eserlerdir. Buna karşın pek çok bölümde kayda değer derecede âlimlerin görüş ve nakillerine yer verilmiş, fakat çoğunlukla bilgilerin elde edildiği ilgili kaynaklara

atıfta bulunulmamıştır.² (Örneğin: 26, 52, 58-60, 86-87, 133-134, 158, 166 vb.) Sonuç olarak her ne kadar bazı eksiklikler dikkati çekse de, Apaydın'ın fıkıh usulü alanındaki yetkinliği ve birikimi de dikkate alınarak eserin, fikhî metodolojiye dair ilgi duyan ve nispeten daha genel bir okuyucu kitlesine katkılarda bulunacağı açıktır. Ancak ileri düzeyde okumalar yapmak isteyen araştırmacılar, kitabın telif amacının dışında kalacaktır.

² Eserin ders kitabı olarak kullanıma uygun hazırlanması veya genel okuyucu kitlesine hitap ediyor olması, yazarın ilgili kaynaklara atıfta bulunmamasını makul kılıyor gibi görünse de, eserde yazarın az sayıdaki bazı kaynaklara yapmış olduğu atıflar bu açıdan bir çelişki oluşturmaktadır.